

CSÁSZÁR Kinga

PhD, bíró

Budapesti IV. és XV. Kerületi Bíróság

DOI: 10.15170/DIKE.2021.05.01.16

**Márkus Dezső a nőkérdésről II.
Nőtartás a joggyakorlatban (1867–1918)**

Dezső Márkus about Women's Rights II: Alimony in the legal practice (1867–1918)

This paper shows the standpoints of the representatives of the legal practice about women's legal status in Hungary between 1867–1918. The actuality of the examination was the fact that the drafts of the first Civil Code in Hungary (1900–1928) were under editing at the same time. The articles about alimony and jointure are described in this paper. The study shows the attitude of the members of the legal profession towards the extension of women's rights and the significant contradictions in case law.

Keywords: *women's equalization, alimony, jointure, socially deprived people*

1. Bevezető

E folyóirat hasábjain korábban már foglalkoztam *Márkus Dezsőnek* a 19-20. század fordulóján megjelent, a nőkérdés egy-egy területét feldolgozó írásával, így a női cselédség munkajogi állásának, a női választójognak, a nőtartásnak, az özvegyi jognak, az atyasági keresetnek és a törvénytelen gyermek tartásának, valamint a házasságon kívül született gyermek jogállásának kérdésével.¹ Az alábbiakban a nőkérdés témakörén belül a nőtartás, mint törvényes alapú vagyoni kötelem joggyakorlatának és az ahhoz kapcsolódó jogi szakvéleményeknek a bemutatására vállalkozom, ezúttal azonban nem kizárólag *Márkus*, hanem a korabeli magyar magánjogtudomány álláspontját is ismertetve.

Úgy vélem, hogy a női jogok érvényesülésének fontos mutatója a társadalom előbbi szereplőinek a női jogok kiterjesztéséről alkotott véleménye. Kutatásom forrásául négy jogi szakfolyóirat állományát választottam, a *Jogtudományi Közlönyt* (a továbbiakban: *Közlöny*),² A *Jog* szakfolyóiratot,³ a *Magyar Igazságügy* (a továbbiakban: *Igazságügy*) jogtudományi havi

¹ CSÁSZÁR, Márkus Dezső a nőkérdésről 137–150.

² A *Jogtudományi Közlöny* volt az egyetlen forrása a 19. század második felének bírói gyakorlatának. <https://dt.ogyk.hu/hu/gyujtemenyismertetok/folyoiratok/item/100-jogtudomanyi-kozlony-1866-1934> (Letöltés: 2019. szeptember 27. 12:07).

³ A *Jog* című szakfolyóirat a magyar ügyvédi, bírói és közjegyzői kar közlönye volt 1885–1908 között. <https://dt.ogyk.hu/hu/gyujtemenyismertetok/folyoiratok/item/420-jog> (Letöltés: 2019. szeptember 27. 12:13.).

folyóiratot,⁴ a Jogállam jog és államtudományi szemlét.⁵ *Márkus* – aki saját korának felfogását jócskán meghaladva a nőkérdés abszolút támogatója volt – munkái révén részlegesen vizsgáltam az Ügyvédek lapja számait is.⁶

A Közlöny valamennyi megjelent számát vizsgáltam 1867 és 1918 között és azt a következtetést vontam le, hogy a jogi közélet foglalkozott a nőkérdéssel, de leginkább, mint az elesettek támogatásával, amely az özvegy öröklési joga, az atyasági kereset és a törvénytelen gyermek tartása témakörében összpontosult. Természetesen ezentúl foglalkoztatta a jogalkalmazókat a korszakban hatályba lépett, a házassági jogot szabályozó 1894. évi XXXI. tc. (H.T.) is.

2. A házas nő személyi és vagyoni önállósága a dualizmus korában

A 19. század magánjogászai szerint a házassági életközösség nem a nő nemi alárendeltségén, hanem a házastársak egyenjogúságán alapult. A H.T. nem rögzítette ugyan kifejezetten a házastársak egyenjogúságának az elvét, azonban a törvény mégis ezen az elven nyugodott. Hangsúlyozták, hogy a férj családfői pozíciója nem zárta ki a házasság felek egyenjogúságát.

A 20. században tovább élt tradicionális magyar családmodell mindkét házasság teljes cselekvőképességéből fakadó személyi és vagyoni önállóságon alapult, ugyanakkor a férj családfői állása a férj elsőbbségét biztosította a feleséggel szemben. Ennek ellenére, az 1900-as évek elejétől mégis erősödött a jogirodalomban a női jogegyenlőség iránti igény.

A kötelező polgári házasság bevezetését (1895) követően indult a tradicionális házassági vagyoni jogi intézmények modernizációja az Osztrák-Magyar Monarchia keretei között. Bár 1848 után Magyarországon formálisan nem voltak már rendek, a házassági vagyoni jogban továbbra is jelentősége volt a társadalmi (rendi) állásnak.⁷

A tradicionális magánjoggal foglalkozó korabeli magyar szakirodalomban nem találunk ún. házassági vagyoni jogi részt, mivel egyrészt a házassági vagyoni jog kifejezést nem használták, másrészt az ún. női különjogok közé sorolták az igényt a Tripartitumra támaszkodva, továbbá jelentős átfedés volt az öröklési jog és a női különjogok özvegyekre vonatkozó szabályai között. A magyar joggal foglalkozó művekben nem vagyoni jogi rendszerekről beszéltek, hanem csak az egyes vagyoni jogi intézmények egymáshoz való kapcsolódásával foglalkoztak. Az összehasonlító jogi művek hangsúlyozták, hogy a hazai jog számos házassági vagyoni jogi intézménye a germán-jogi befolyás jeleit mutatta.⁸

A magyar házassági vagyoni jogban a 19. században a közszerzeményi rendszer érvényesült. A közszerzemény azt a vagyont jelentette, amelyet a házastársak az együttélésük tartama alatt együttesen vagy külön-külön visszterhesen szereztek. Ezt az intézményt jobbágyok (paraszatok) és polgárok között a tradicionális magánjog és annak 1861-ben részben helyreállított rendelkezései ismerték, majd a magánjogi törvénykönyvünk tervezetei a törvényes házassági vagyoni jogi rendi

⁴ A Magyar Igazságügy jogtudományi havi folyóirat 1874-ben indult. <https://dt.ogyk.hu/hu/gyujtemenyismertetok/folyoiratok/item/111-magyar-igazsagugy> (Letöltés: 2019. szeptember 27. 12:13.)

⁵ A Jogállam jog és államtudományi szemle 1902 és 1938 között működött. Forrás: <https://dt.ogyk.hu/hu/gyujtemenyismertetok/folyoiratok/item/98-jogallam> (Letöltés: 2019. szeptember 28. 17:17).

⁶ Eredményéről részletesen: CSÁSZÁR, Márkus Dezső a nőkérdésről 137–150.

⁷ HERGER, A modern magyar házassági vagyoni jog 16.

⁸ BÉLI, Női törvényes öröklés 172.

(társadalmi) állásra tekintet nélkül érvényesülő intézményévé formálták, bevezetve azt a nemesekre és a honorációkra is.⁹

A tradicionális magánjogból 1848 után is tovább éltek bizonyos vagyoni (de nem feltétlenül vagyoni) intézmények, így a házasság megkötéséből eredő törvényes alapú vagyoni kötelek (a nőtartás, a közszerzemény és a hitbér) és a házastársak között létesíthető vagyoni jogi ügyletek (házassági szerződés és a hozomány).¹⁰

Az Osztrák-Magyar Monarchia örökös tartományaiban és a magyar Korona országaiban a vagyonekülönülés elve érvényesült mind a tradicionális magyar jog, mind az OPTK 1237. §-a értelmében. Ezt azt jelentette, hogy a házasságkötéskor meglévő és az ezután szerzett vagyon, amelyről a felek nem rendelkeztek, a nő szabad vagyonát képezte.¹¹ Az OPTK 1241. §-a szerint a vagyonát önállóan kezelő nő szabadon rendelkezhetett a vagyontárgyairól, kivéve, ha a férje szükségesnek tartotta „*rendetlen gazdálkodását*” leállítani és őt tékozlóvá nyilvánítani. A *Grossschmid* által nemzetinek nevezett női szabad-vagyon koncepciója magánjogi törvénykönyvünk öt tervezetében is megjelent az osztrák minta alapján. Ehhez a koncepcióhoz biztosított alapot a házassági nő (életkorától független) teljes cselekvőképessége (1874. évi XXIII. tc.), amelyet akkor is megtartott, ha 24. életévének betöltése előtt özvegységre jutott, férjétől bírósági határozat alapján elvált vagy a házasságát a bíróság felbontotta.

Felmerült a kérdés, hogy volt-e ellentét a jogrend és a társadalmi mentalitás között, vagyis a 20. századba átörökített tradicionális magyar családmódelben a férjhezett nők személyi és vagyoni önállóságának az egyes elemei, mint az önálló ügyletkötés joga, a férj korlátozott képviselési joga vagy a férj szerződésben vállalt kötelezettségei alóli mentessége érvényesültek-e a joggyakorlatban. *Herger Csabáné* elemzése szerint a szokásjogi joggyakorlatból kitűnő jogfelfogással ellentétes társadalmi mentalitás vagy magatartás előfordult. A feleség pszichikai háttérbe szorításától az enyhe testi bántalmazáson és a nevében történő jognyilatkozatokon át a bűncselekményt megvalósító testi sértésig széles skálán mozogtak az ilyen cselekmények. A házassági nő vagyoni önállóságának fontos elemét képezte, hogy a különvagyonát kezelő személy (akár a férj, akár harmadik személy) a tulajdonos hozzájárulása nélkül a vagyontárgyokról nem rendelkezhetett. Ugyanakkor a vizsgálatok kimutatták, hogy a gyakorlat nem követelte meg az előzetes hozzájárulást. Az is az önállóság fontos biztosítéka volt, hogy a férj a feleségét vagy a feleség a férjét önálló jogi cselekményeivel nem kötelezhette.¹²

3. A nőtartás, mint törvényes alapú vagyoni kötelek

A 19. század bírói gyakorlata rögzítette azt az elvet, hogy a férj házastársi és atyai kötelekéségének tett eleget, amikor feleségének vagy a kiskorú gyermekének tartást biztosított. Az intézmény a tényleges életviszonyok következménye volt, a 19-20. század fordulóján a nők többsége képzettséggel és saját jövedelemmel nem bírt. A feleség a tartás tekintetében a kiskorú gyermekkel

⁹ HERGER, A modern magyar házassági vagyoni jog 207–253.

¹⁰ HERGER, A modern magyar házassági vagyoni jog 165–175., 282–338.

¹¹ MISKOLCZY, Lehet-e a férjnek adósságáért 339.

¹² HERGER, A modern magyar házassági vagyoni jog 339-353.

esett azonos megítélés alá.¹³ A nő tartási igénye ennek megfelelően – a házassági életközösségen kívül – a nő gazdasági alárendeltségén alapult.

A nőtartási igények a magyar magánjog elhanyagolt részei voltak a korszakban. *Sztehlo Kornél* szerint annak ellenére, hogy a kérdés igen gyakori volt, magánjogi tankönyveinkben rendszerint azzal az egy tétellel abszolválatott, hogy „*a férj tartozik nejét a közös lakásban eltartani*”. A bontóperek általános gyakorlata szerint a házasság felbontása esetére a tartási kötelezettség megszűnt.

A visszaélések elkerülését szolgálta már 1873. október 28-án a Kúria 9.045. számú ítélete (Dtár XI. 3.), amely szerint az életközösség megszűnése esetében tartásdíjat csak a férje által elhagyott és az olyan nő követelhetett, aki nem önként hagyta el a férje házáat, hanem attól „*elűzött*”, vagy a férj durva bánásmódja folytán volt kénytelen annak lakását elhagyni. *Sztehlo* szerint azonban, ha a házasság felbontása iránti kereset nem volt előterjesztve, de a nő nem önként hagyta el a férje házáat, az ítélezési gyakorlat a házasság felbontása iránti per megindítása előtt nem biztosította a nőnek a tartást. A kir. Ítéletábla a 16733/1874. számú ítéletben kimondta, hogy „*Törvény (?) szerint mindaddig, amíg az érvényesen kötött házasság bíróilag felbontva, vagy annak felbontása iránt a per megindítva nincs, a nő férje ellenében tartást nem követelhet.*” Ezen ítéletet a legfőbb ítélőszék 7530/1874. szám alatt helybenhagyta. Ezt a gyakorlatot követte a Kúria is a 4771/1882. számú és a 7339/1882. számú ítéletében, amely szerint „*a házasság mindaddig, míg a válóper megindítva nincs, együtt tartoznak lakni és így a nőnek külön tartásra igénye nincs, miért is azon okból, hogy férje őt a közös lakásban eltartani nem akarja a nő tartásdíjat nem követelhet és a férj ilyen esetben csak arra kötelezhető, hogy nejét saját lakásán tartsa el, amire közhatalosági vagy bírói úton kényszeríthető.*”

1883. november 2-án kelt 11364. számú ítéletében a Kúria feladta a fenti igazságtalan elvet azzal, hogy kimondta, „*habár a nő férjétől a tartást rendszerint csak természetben és a közös lakásban követelhetette, mindazáltal akkor, ha férje őt magához fogadni nem akarta és törvényen alapuló fentebbi kötelezettségének szokott módon való teljesítését megtagadta, a nőnek tartásdíj iránti keresete jogos alapon nyugszik még akkor is, ha válóper nem volt folyamatban a házasság felbontása között.*”¹⁴ Ennek az új bírói gyakorlatnak azért volt jelentősége, mert a korábbi gyakorlat csak akkor tartotta alaposnak az ideiglenes nőtartás iránti keresetet, ha a bontóper a házasság felbontása között már folyamatban volt, amely gyakorlat hátrányos volt a nőre nézve, hiszen a törvényes gyakorlatunk csak a nőt kötelezte arra, hogy a férjét annak lakására kövesse és ott vele együtt lakjék. A férj a Hármaskönyv I. része 29., 30., 54., 67. és 98. címeinek rendelkezései alapján csupán arra volt kötelezhető, hogy nejét polgári állásához és vagyoni viszonyaihoz mért tartással lássa el, azonban arra nem volt szorítható, hogy nejét magához fogadja és saját lakásán tartsa, mert a férjnek és egyáltalán a házastársaknak az együttélésre vonatkozó kötelességük erkölcsi kötelesség, amellyel szemben legfeljebb megintésnek, de bírói vagy közigazgatási végrehajtásnak nem lehetett helye.

A férjnek tehát megvolt a joga arra, hogy a neje iránti tartási kötelezettségétől, ha azt hitte, hogy a nejevel való együttélését éppen nejeének vétke miatt tette lehetetlenné, bontóper útján megszabaduljon, de nem volt jogosítva arra, hogy e törvényen alapuló kötelezettségének teljesítését bírói ítélet nélkül saját tetszése szerint tagadja meg. Erre joga még akkor sem volt a férjnek, ha a neje elleni bontóper már megindította, ugyanis a Kúria 1874. június 15-én kelt 4.288. számú elvi

¹³ HERGER, A modern magyar házassági vagyoni jog 175.

¹⁴ SZTEHLO, Nőtartási igények 78–79.

jelentőségű határozatával is kifejezésre juttatott törvényes gyakorlatunk szerint azon kérdésnek az elbírálása, hogy ki adott okot az elválásra a házassági bontóper köréhez tartozott.¹⁵

A nőtartás vonatkozásában a házassági törvény hatályba lépése előtt kialakult gyakorlatot, amely szerint – azon általános jogelvvel szemben, hogy a nőtartás csakis a házasfelek életközössége által involvált módon nyújtható – a házasság felbontása, illetve az ágy és asztaltól való elválásztás esetére a válóper tartamára és egyáltalában a tényleges elválások bizonyos eseteire bíróságaink a nem vétkes nőnek díjat ítélték meg az elvont természetbeni tartás helyett, a házasság felbontására és a válóper tartamára vonatkozó részében az 1895. október 1-jén hatályba lépett H.T. – azzal, hogy behatóan szabályozta a tartásdíj kérdését – megszüntette. Az új törvény nyomán a tartás nem volt külön per tárgya és így a járásbírószéktől átkerült a királyi törvényszék elé. E tartás megillette a nőt, ha a házasság felbontott vagy ha a házaspár kérelmére a felbontás helyett az ágytól és asztaltól való elválás rendeltetett el (104. §.).

Kérdésként merült fel a gyakorló jogászok számára, hogy vajon a H.T. életbe léptével megszűnt-e eddigi gyakorlatunk alkalmazhatósága azon esetekben, amikor a nem vétkes nő válni nem akar, az életközösséget pedig nem folytathatta, mert a férj őt szándékosan és jogos ok nélkül elhagyta, vagy amikor a férjének bánásmódja az életközösség folytatását lehetetlenné tette. A törvényjavaslat alapeszméje szerint ugyanis a házasság csak bírói ítélettel bontható fel, ahogyan bírói határozat kellett az ágytól és asztaltól való elváláshoz is, hiszen a cél az önkényes elválások és a házassági együttélésnek korlátlan megszakításának akadályozása volt. *König Vilmos* szerint a tényleges különélésből már csak azért sem lehetett jogokat levezetni, mert a H.T. 90. §-a feltételezte, hogy a nő nem vétkesnek, a férj pedig vétkesnek nyilvánítottassék. Ilyen kijelentést azonban az illetékes bíróság csakis válóper alapján tehetett. Álláspontja szerint ezért, ha a nem hibás nő válóper nem indított és a tényleges különéléssel megelégedett, tartásdíjat sem követelhetett.¹⁶

Olyan nézet is volt azonban, így *Raffay Ferenc* győri királyi albíróé, amely szerint az ideiglenes nőtartás jogalapja a különélés és semmi egyéb. Ha a házasság fennállása alatt a férj és feleség között az együttélés megszakad a feleségnek joga van tartást követelni. Az már azután érdembeli kérdés, hogy meg lehet-e azt ítélni, vagyis „a férj-e a hibás és hibátlan-e a feleség”, de a keresetösségi jog megvan, mielőtt a házassági együttélés megszakadt. *Raffay* szerint ugyanis a nőtartásban a házaspár megegyezése tisztán vagyoni kérdés.¹⁷ *Spengel Sándor* ar.-maróthi királyi törvényszéki bírósági álláspontja ezzel ellentétes volt: a házaspáraknak a bíróság ítélete nélkül történő különélése esetére egyezséggel kikötött nőtartási igény nem végrehajtható.¹⁸

Mandel Pál 1905-ben hangsúlyozta az ügyben a bírói gyakorlat, különösen a Kúria felelősségét. A vitatott jogesetben házassági szerződés állt rendelkezésre, amely azt tartalmazta, hogy a férj tartozik válási szándékra való tekintet nélkül a nőnek – ha ez a közös lakást elhagyva férjétől elkülönítve él – havonként bizonyos megállapított összeget, mint tartásdíjat fizetni. A nő a közös lakást önként elhagyta és férjétől különváltan élt, válóper egyik fél sem indított. A kérdés azt volt, hogy érvényesíthető-e a nő a szerződésileg kikötött tartásdíjat. A szerző kiemelte, hogy a kérdés nem vonatkozott arra az esetre, amelyben a férj magaviselete kényszerítette a nőt arra, hogy a férjét

¹⁵ A.D., A nőnek férje elleni ideigl. tartási perek 142–143.

¹⁶ KÖNIG, Nőtartás 326–327.

¹⁷ RAFFAY, A női tartás kérdéséhez 311–312.

¹⁸ SPENDEL, A „női tartás” kérdéséhez 294–295.

elhagyja. A Kúria gyakorlata szerint a különválás illetően bekövetkezte esetére már előre is köthető érvényes szerződés, követelhető volt a tartásdíj a bontóper indítása nélkül is. A Kúria ugyanis az I.G.392/1903. számú ítéletében akként döntött, hogy ha a házaspár azt célozzák, hogy a férj neje részére abban az esetben is külön tartást adjon vagy megfelelő tartásdíjat fizessen, ha különülésre okot nem szolgáltatott, úgy szükséges, hogy a tartásdíjnak a férj részéről való feltétlen fizetése kifejezetten kikötessék. Ezzel a Kúria a tartási kötelezettségnek tisztán kötelmi jelleget tulajdonított és nem vette figyelembe a családjogi rendelkezéseket és azt sem, hogy házassági jogunk a H.T. hatályba lépésével nagymértékben módosult. Az új házassági jogrendszer a házasság felbontásánál kizárólag a vétkesség elvét fogadta el, a házassági törvény védte az életközösséget. Miután *Mandelnek* az volt a határozott álláspontja, hogy szerződés nem köthető a hatályos jogrend ellenében, az új jogrend pedig házassági jogunk szerint most az, hogy a nőnek az életközösséget – a férj által előidézett kényszer vagy bírói határozat nélkül – megbontani nem szabadott, erre tehát díjat nem igényelhetett és ennek kikötése turpis causa volt.¹⁹

A H.T. 104. §-a egyértelmű rendelkezést tartalmazott arra nézve, hogy a házassági életközösség megszüntetéséhez a bíróság határozatára volt szükség, ugyanígy az ágytól és asztaltól való elválás sem képezte a házastársak közötti megegyezés tárgyát. Arra egyébként bontó ok meglétének esetében kerülhetett sor, viszont ennek fennállását is csak a bíróság ítélete állapíthatta meg. A házastársak abban nem voltak azonban korlátozva, hogy vagyoni viszonyaikat egymás között úgy a házasság tartamára, valamint halál esetére is szabályozzák, de ez a szabályozás *Spengel* szerint nem érinthette a házassági kötelék és a házastársi életközösség erkölcsi jellegét.²⁰

Kovács Marczel aradi királyi törvényszéki bíró 1908-ban kifejtette, hogy egyetért *Szladits* álláspontjával annyiban, ha a nő jogos ok nélkül hagyja ott a férjét és őt egyéb vétkesség nem terhelte, akkor a férj pusztán azért, mert a házassági életközösség megszűnését a nő okozta, az utóbb visszatérni kívánó nő visszafogadását jogosan meg nem tagadhatta. Ha tehát ilyen esetben a férj nem akarta nejét a közös háztartásba befogadni, a férjet a tartásnak pénzben való kiszolgáltatására kell kötelezni. *Kovács* véleménye szerint azonban, ha a nő vétkessége nem merült ki az elhagyás és különülés tényében, hanem például más férfival viszonyt folytatott, avagy a H.T. 76. és 78-80. §-aiban felsorolt vétkességi esetek bármelyike forgott fenn, a férj az ilyen vétkes nőt a közös háztartásba befogadni nem tartozott és az ő javára pénzbeli tartásban nem volt marasztalható. Nem értett egyet ezért azzal, hogy a férj a tartáskötelezettségtől csak a bontó vagy válóper során szabadulhatott, épp ellenkezőleg, az ideiglenes tartás iránti perben a férj a nő vétkességét kifogásként sikeresen érvényesíthette. A törvényszéki bíró egyáltalán nem osztotta *Szladits*-nak a nőtartással kapcsolatban kifejtett álláspontját. Véleménye szerint a nő tartási követelése a házasságkötés tényével keletkezik és ebből a szempontból a nő már a házassági együttélés tartama alatt, mint a férj hitelezője jelentkezik (Kúria 1897, I. 9. 274. számú határozat).²¹

Nagy Antal békési királyi járásbíró rámutatott az ideiglenes nőtartás szabályozatlanságának következményére a polgári perrendtartás javaslatának a tárgyalása idején. Tekintettel arra, hogy az intézmény a joggyakorlatban volt lefektetve, az nem volt kellő garanciákkal alátámasztva és ez a bizonytalanság különösen a megítélt tartás érvényesítésében jelent meg, ugyanis függött a férj

¹⁹ MANDEL, Nőtartás 208–210.

²⁰ SPENDEL, A "női tartás" kérdéséhez 294–295.

²¹ KOVÁCS, Nőtartási igény és annak kijátszása 30–31.

teljesítőképességétől, amelyhez hozzájárult az a körülmény is, hogy a hatályos szabályozás alapján csak egy bizonyos vagyoni határon felül volt helye végrehajtásnak, vagyis a kisebb teljesítőképességű viszonyokhoz nem alkalmazkodott az intézmény. A bíróság előtt pedig összesen nagy számban érkeztek olyan jellegű panaszok, amikor a napszámos férj ugyancsak vagyontalan napszámos feleségét az őszi munka bevégzése idején elűzte, az asszony azon panasszal jött a bírósághoz, hogy bár férje egész évi munkájában közel egyenrangú résztvevő volt és télire elégséges élelmiszert, tüzelőanyagot együtt kerestek, mégis őt elűző férje abból neki semmit sem juttatott és vele eljött tartásra szoruló gyermekeivel együtt minden segedelem nélkül megy a télnek, ezért azt kívánná, hogy a közösen szerzett készletet ossza meg a bíró közte és a férje között. Ilyen esetekben csak papiros-igazságot lehetett szolgáltatni. Az ideiglenes nőtartás intézménye ugyanis nem a hasonló vagyoni viszonyokra volt alkotva, mire végrehajtásra került volna sor, alap már általában nem volt. Rendszerint azonban nem is jutott ide a dolog, ugyanis az állandó joggyakorlat szerint, ha az asszony a férje háztartásában maga is hozzájárult munkájával az életszükségletek megszerzéséhez és ez viszonyaiknak megfelelt, nem igényelhetett férjétől annak hibájából való különélés esetén sem tartást, ha munkájával fenntarthatta magát. Ezt a szabályt pedig a napszámosnők tartási pereinél mindig lehetett alkalmazni a kereset utasítására. A fenti panaszt tevő asszony nem vitásan közszerzőnek minősült a férjével a téli szükségletek fedezésére megkeresett természetben meglévő készlet tekintetében, de egy napszámosnő még kevésbé vehette hasznát a közszerzemény megosztására vonatkozó jogszabályoknak, ahol még egy hosszadalmas és költséges eljárás minden terhe is közbeékelődött.²²

A Kúria 1912. április 1-jén kelt 3833/1911. számú ítéletében foglalkozott a nőtartás megváltoztatásának lehetőségével. Szemben a 19. század eleji gyakorlattal, amelyben általában az érvényesült, hogy a férj tartási kötelezettsége a házasság felbontásáig tart, a Kúria az előbbi határozatában megállapította, hogy az 1894. évi XXXI. törvénycikknek nem volt olyan rendelkezése, amely a már megállapított végleges nőtartási kötelezettséget a volt férjnek időközben rosszabbodott vagyoni helyzete vagy volt neje vagyoni viszonyainak megjavulása esetén megszüntetné. *Kausser Lipót* az előbbi megállapítással nem értett egyet. Álláspontja szerint a H.T. 90-91. §-ából az következett, hogy a nem vétkes nőnek ítélt tartás leszállítása is kérhető volt. Ugyanis a törvény tényleg sehoh sem mondta expressis verbis, hogy a nem vétkes nőnek kiszabott tartás leszállítható, ellenben az is tény, hogy a törvény sehoh sem mondta ki azt sem, hogy a kiszabott nőtartás le nem szállítható. A törvénycikk 91. §-ában a kiszabott tartásnak csak felemeléséről beszélt, a H.T. 90. §-a értelmében a nem vétkes nőnek is tartás csak az esetben volt ítéltető, ha jövedelme a tartásra nem volt elégséges. A törvénycikk a 93. §-ában a férj tartási kötelezettségét megszüntető tényként egyedül a nő új házasságra lépését állapította meg, amely még nem elég ok arra, hogy más ilyen megszüntető tény létezését tagadjuk. Tehát a férjnek a nő jövedelmének változására való tekintet nélküli kötelezése, illetve meg nem engedése annak, hogy a nőtartási kötelezettségének megszüntetése iránt – a nő vagyoni és jövedelmi viszonyaiban beállott előnyös változás alapján – perrel felléphessen, ellenkezett a H.T. 90. §-ával, míg az ezzel ellentétes gyakorlat egyáltalán nem ütközött volna a törvény semmiféle tiltó rendelkezésébe.²³

²² NAGY, Az ideiglenes nőtartás 400–402.

²³ KAUSER, A vétkes férj végleges nőtartási kötelezettsége 371–372.

A Ptk.-nak a képviselőház bizottsága által már elfogadott 31. §-a minden különélő nőnek tartásdíjat biztosított tekintet nélkül arra, hogy volt-e oka férjét elhagyni és tekintet nélkül arra, hogy milyen vétek terhelte a férjével szemben. A Tervezet indokolása szerint (Igazságügyi javaslatok tára IV. évfolyam 302.) a nőnek a házasság felbontásáig minden esetre joga volt a tartásra, vagy a közös háztartásban vagy a házon kívül. E feltétlen jogától a nőt semmiféle vétkesség nem foszthatta meg, a vétkes nő nem is szabadulhatott a házassági kötelékből, ezért nem engedhető meg, hogy a férj sem nem válik el, sem nem tartja a nőt.

A Tervezet – amely ellentétben állt a kialakult ítélkezési gyakorlattal, hogy a vétkes nőtől az ideiglenes tartás rendszerint megtagadásra került – a megalkotása idején hatályos jogban és a bírói gyakorlatban megnyilvánuló ellentéteket kívánta feloldani. Bár a Kúria II. tanácsa, mint felülvizsgálati bíróság és a Kúria III. tanácsa, mint a házassági perek legfőbb fóruma az ideiglenes nőtartás kérdésében homlokegyenest ellenkező gyakorlatot folytattak. A Kúria felülvizsgálati tanácsa évek óta állandóan arra az álláspontra helyezkedett, hogy a vétkes nőt tartásdíj nem illette. Ezzel szemben a III. tanács a H.T. 102. §-át úgy magyarázza, hogy a H.T. 102. §-a értelmében a férjnek ideiglenes nőtartásdíj fizetésére való kötelezésénél vagy ideiglenes nőtartás alól való felmentésénél egyedül a házastársak vagyoni és kereseti viszonyai szolgálhattak alapul, az nem függhetett vétkességtől (1913. március 17. 5228/912.). Állandó gyakorlatnak ebben a kérdésben a felülvizsgálati tanács álláspontját kellett tekinteni, minthogy az ideiglenes nőtartási pereket elenyésző csekély kivétellel a járásbíróságnál indították a különélő nők, a Kúria III. tanácsának csak ritkán volt alkalmuk ebben a kérdésben határozni.²⁴ A Polgári perrendtartás (Pp.) 1. §. 2.h) pontja szerint ugyanis az ideiglenes nőtartási követelése iránt indított perek a járásbíróság hatáskörébe tartoztak, amennyiben nincsenek a házassági per bíróságához utasítva (674. §.). A járásbíróság előtt tehát ilyen perek a Pp. szerint csak a házassági per megindítása előtt voltak indíthatók.²⁵

Teller Miksa a Tervezet indokolásával értett egyet abban, hogy a fennálló gyakorlat szerint a vétkes nőnek nem járt tartás. Bírálta ugyanakkor a javaslat azon részét, amely az ideiglenes nőtartást biztosította még az esetben is, ha a nő a férjével szemben olyan magaviseletet tanúsított, amely miatt a szülő a gyermekét kitagadhatta. Utóbbi esetben a javaslat a nőtartási igényt a szűkös eltartás mértékére leszállította. Álláspontja szerint ez a rendelkezés oda vezethet, hogy a vétkes nő a bontóper elintézését mindenáron késleltetni fogja, hogy az ideiglenes illendő tartást minél tovább élvezhesse. Véleménye szerint a törvénykönyv 31. §-a akként volna módosítandó, hogy a nő vétkessége esetén a bíró – tekintettel mindkét házastárs vagyoni viszonyaira és kereseti képességére – a méltányosság szerint állapítsa meg a tartásdíj nagyságát, figyelembe véve a nő vétkességének mérvét is. Az 1788. § eseteiben pedig meg kell adni a bírónak azt a jogot is, hogy a férjet a tartásdíj fizetése alól teljesen felmenthesse. Helyesebb volna a H.T.-nek oly értelemben való kiegészítése, hogy a vétkes nő is követelheti a házasság felbontását, ha a férj őt nem tartja el.²⁶

²⁴ TELLER, A vétkes nő ideiglenes tartásdíja 164–165.

²⁵ SZENTIVÁNYI, Az ideiglenes nőtartás kérdése 260.

²⁶ TELLER, A vétkes nő ideiglenes tartásdíja 164–165.

4. Az özvegyi jog, mint a nőtartási kötelezettség folytatása

Az özvegyi jog indoka 1848 előtt és a tradicionális magánjog újjálesztését követően is a nőről való gondoskodás volt a férjet családfőként terhelő nőtartási kötelezettség folytatásaként. Az 1848. évi korszakhatárt átlépve az OPTK magyarországi hatályát (1853. május 1. – 1861. július 23.) követően az Országbírói Értekezlet által elfogadott Ideiglenes Törvénykezési Szabályok (ITSZ) 16. és 17. §-ai fenntartották az özvegyi jogot, arra a régi magyar törvények rendelkezéseit újból hatályba léptette azzal a módosítással, hogy e jog megszorítását ezentúl csak a leszármazó egyenes örökösök követelheték.²⁷ Az özvegyi jog régi magánjogunkban azonban nem volt egységes intézmény, amely nehézségeket okozott a bírói gyakorlat számára, amely akként kívánta feloldani az ellentéteket, hogy a régi nemesi jog szabályozását a rendi különbségre való tekintet nélkül országos joggá tette hivatkozva arra, hogy a joggyakorlatunk a rendi különbséget kiküszöbölte (Kúria 5949/1887). Ebben ugyanakkor sem a jogirodalom, sem az ítélkezési gyakorlat nem volt egységes, nyomon érhető mind a jogirodalomban és a gyakorlatban – a mostoha anya özvegyi jogára vonatkozó szabályozás kapcsán – a rendi különbség föltámasztása.²⁸

Zlinszky Imre szerint az özvegyi jog 1853 előtt azt jelentette, hogy az özvegy elhunyt férje vagyonában lakást, tartást és ha újra férjhez megy, kiházásitást követelhetett.²⁹ Ez a meghatározás helyes volt előbbi törvényeink szerint, midőn minden osztályos rokon, akit a törvényes örökösödés illetett az özvegyi jog korlátozását kérhette, azonban az ITSZ 16. §-a szerint az özvegyi jog megszorítását csakis a leszármazó örökösök követelheték. Helyesebb tehát 1879-ben az özvegyi jognak akként történő meghatározása, hogy az özvegy azon joga, amelynél fogva őt férje javainak özvegyisége tartama alatt való haszonélvezete illeti, e jog azonban oly esetben, ha a férj leszármazó örökösöket hagyott hátra akként szorítható meg, hogy az özvegyet csupán lakás, tartás és ha ismét férjhez megy, kiházásitás illesse, a haszonélvezet azonban a férj leszármazó örökösét illeti.³⁰

A régi magyar jognak az volt az alapelve, hogy az özvegy nő csak úgy legyen anyagilag ellátva amint a meghalt ura cselekedett volna, az özvegyi jog tartalmának törvényes terjedelme csak a férj rangjához képesti tartás volt.³¹ *Saáry József* muraszombati királyi járásbíró 1904-ben akként határozta meg az özvegyi jog fogalmát, hogy az magánjogunk szerint jelentette az özvegy nő azon jogát, hogy a férjének hagyatéki vagyonából özvegyisége tartamáig rangjának megfelelő lakást, illő tartást és esetleg kiházásitási költséget kapjon, rendszerint pedig az egész hagyatéki vagyonban holtiglani haszonélvezetet követelhetett. Az 1894. évi XVI. törvénycikk 92. §-a értelmében a leszármazónak törvényes örökrésze megóvandó volt minden, így lehetőleg még az özvegyi haszonélvezeti jog terhétől is. Ennek megfelelően az özvegy nő tartási joga a leszármazó örökös, illetve a szülő köteles részét csak annyiban terhelhette, amennyiben a többi tiszta hagyatékból ki nem került. Az özvegyi jog korlátozását az örökösök csak per útján követelheték, amely nagyon költséges volt.

A magyar általános Polgári Törvénykönyv tervezete (1. V. füzet 27–28. lap) is azt irányozta elő, hogy szükséges volna az özvegyi haszonélvezeti jog tárgyainak konkrét meghatározása. Már a

²⁷ HERGER, A modern magyar házassági vagyonjog 198.

²⁸ KISS, A mostoha anya özvegyi joga 191–193.

²⁹ L. SUHAJDA – KNORR – WENZEL – HERCZEG, A magyar család és öröklési jog 300–302.

³⁰ KISS, A mostoha anya özvegyi joga 191–193.

³¹ SCHWARZ, Az özvegyi jog kodifikációja 229–230., 234–235., 245–248., illetve HEXNER, A hatályban lévő özvegyi jog alapelve 278.

Hármaskönyv ugyanis (I. 67. sz. 2. és 98.) az özvegyi jog fogalmát „lakás, tartás és kiházásításként” határozta meg, mégpedig a hagyaték értékére való tekintet nélkül csak akkor, ha leszármazók nincsenek (Dtár r. f. XIV. in . sz. Ideiglenes törvénykezési szabályok 7., 15., 16. §§. L. 19—21 §§. 1840. VIII. tcz. 40., 1868. LIV., 1877. XX., 1866. XXIX.).³² A Tervezet azt kívánta biztosítani, hogy az özvegy férje állásának, rangjának és vagyoni viszonyainak megfelelően élhessen. *Misner Ignác* álláspontja szerint azonban sok esetben csorbíthatja a leszármazók jogait azon rendelkezése, miszerint amennyiben az özvegy joga a leszármazókkal konkurált, biztosította az özvegy részére az özvegyiség idejére a gyermek örökségének felét haszonélvezetül. Véleménye szerint a Tervezet kétségtelenül hibázott, midőn az 1816. § rendelkezésénél nem volt tekintettel az özvegynek ezeken felül kijáró közszerzeményére és hitbérére és ezeket nem hozta határozott arányba a leszármazókra jutó hagyatékkal.³³

A Kúria akként foglalt állást, hogy az özvegyi jogban rejlő tartási igény voltaképp nem egyéb, mint folytatása a férj nőtartási kötelezettségének, amikor a VII. számú polgári tanácsa a 3. számú elvi jelentőségű határozatával (Magánjogi Döntvénytár 1907. évf. 206. szám) megerősítette azt az állandó bírói gyakorlatot, amely szerint a férj életében tett ajándékozásokkal sem foszthatta meg a feleségét az özvegyi jogától, hanem ilyen esetben – amennyiben a hagyatékából az özvegy illő tartása nem telt ki –, az özvegy a megajándékozottaktól követelhetette az illő eltartására szükséges összeg kiegészítését.

Szladits Károly célszerűnek tartotta az élők közötti nőtartást és az özvegyi jogban rejlő eltartást szabatosan megkülönböztetni egymástól. Az elvált vétlen nőnek a fentebb már kifejtettek szerint például tartáskövetelése volt a férjével szemben, de – a *Szladits* által helyesnek tartott felfogás szerint – nem volt özvegyi joga (noha a joggyakorlatban ez a tétel még kétséget kizáró módon elismerve nem volt, 1. Grecsák Dtár VII. 172. sz.). A férjétől vétkesen külön élő nőnek viszont nem volt joga ahhoz, hogy férjétől házon kívül (ún. ideiglenes) nőtartást követelhessen, de özvegyi joga mégis fennmaradt (noha *Szladits* szerint a gyakorlatban ez a tétel is el volt homályosítva, 1. pl. ellenk. Grecsák Dtár VII. 169.—170. sz., helyesen 171. sz.).³⁴ *Jellinek Arthur* budapesti ügyvéd és országgyűlési képviselőnek egy 1889-ben megjelent írása is azt támasztotta alá, hogy a házasság felbontásában vétkes nő özvegyi jogát a joggyakorlat egy része nem ismerte el.³⁵ A bírói gyakorlat szerint az özvegyi jog nem követelhető, ha a házasság a nő hibája folytán felbontatott, vagy a házasfelek a nő hibája folytán ágytól és asztaltól el lettek választva. Nem volt elegendő tehát az özvegyi jog elvesztéséhez a házasságtörés elkövetése, hanem szükséges volt a Hármaskönyv (Hk.) I. r. 105. c. 1. §-a értelmében, hogy e miatt a házasság felbontatott, vagy pedig a házastársak ágytól és asztaltól elválasztottak. A Hk. I.r. 105. c. § értelmében, amely a hitbérkövetelés megszüntetéséről rendelkezett – az eset az özvegyi jogra is ki lett terjesztve. A valóságban azonban születtek olyan bírósági ítéletek, amelyek a Hk. I. 105. c. §-ának teljes félreértésén alapultak és megállapították, hogy az olyan nő, aki házasságtörést követett el, amelyet a férj sem nyíltan sem hallgatag, vagyis nejevel való együttélés által el nem engedett, özvegyi jogát elveszítette (K.t. 84. 30.144 és C. 85. 3674.). Mindkét idézett ítélet egyetértett abban, hogy a házasságtörés, ha amiatt válás nem is következett

³² SAÁRY, Az özvegyi jogról 134–135.

³³ A magyar általános Polgári Törvénykönyv tervezetének a házastársi és özvegyi öröklést tárgyozó rendelkezései 9–11.

³⁴ SZLADITS, Özvegyi jog és nőtartás 5–6.

³⁵ JELLINEK, Az özvegyi jog elvesztésének esetei 431.

be, mégis az özvegyi jog elvesztését vonta maga után, amely értelmezés azért is aggályos volt, mert a házasságtörés tekintetében a kereseti jog csak a férjet illette meg, ezen jog nem szállott át annak örökösire. A határozatok abban is egyezők voltak, hogy a mindkét házasság által elkövetett házasságtörés kiegyenlítettnek tekintendő, amely folytán az ily házasságtörő nő özvegyi joga fennmaradt.

Szladits álláspontja szerint a vétkesen külön élő nőnek is volt tartáskövetelése a férjjel szemben, csak ahhoz nem volt joga, hogy a házon kívül pénzben követeljen tartást. Amennyiben ugyanis a férj pl. nem akarta nejét a közös háztartásba befogadni, bármennyire vétkes volt is a nő a különélésben, a férjet a helyes felfogás szerint mégis kötelezni kellett a tartásnak pénzben való kiszolgáltatására, mert a férj nem tehetette meg azt, hogy a házasság ideje alatt feleségének se otthont ne nyújtson, se őt el ne tartsa. A vétkes nő iránti tartáskötelezettségétől csak a bontóper során szabadulhatott.

Szladits a Kúria fent hivatkozott azon döntését, amely szerint az özvegyi jogban rejlő tartási igény folytatása a férj nőtartási kötelezettségének, ezért a férj életében tett ajándékozásokkal sem foszthatta meg a feleségét az özvegyi jogától, azért is aggályosnak tartotta, mert abból az következne, hogy a tartási követelés már élők között is védelemben részesül a tartásra kötelezett ajándékozása ellen. Ugyanakkor az eddigi joggyakorlat szerint a tisztán családjogi tartásra jogosultak – kivéve a törvénytelen gyermek tartási igényét, amely inkább kötelmi jogi természetű – az eltartójuknak a tartáskövetelésüket veszélyeztető tékozlása ellen a gondnokság alá helyezés útján védekezhetnek. Álláspontja szerint a tartáskövetelés bírói megítélését követő ajándékozások ellen méltán terjeszhető ki ez az oltalom, a pusztán tartási váromány idejébe eső ajándékozások ellenben aligha lesznek megtámadhatók azonban a többi előfeltételnek (jelesül a jogosult szükségbe jutásának) bekövetkezése folytán utóbb tényleg megszületett tartáskövetelés védelmére.³⁶

A magyar általános Polgári Törvénykönyv tervezetének V. rész 5. cím 1977. §-a értelmében az özvegyi kötelesrész a házastárstól olyan cselekmény miatt vonható el, amely miatt a házasság felbontása volna kérhető. Az 1892. §-ának rendelkezéséhez képest az elvonásnak végintézkedésben és az ok megjelölése mellett kell történnie, a Tervezet az elvonásnak más nemét és módját nem ismerte. *Fardek Miksa* törvényszéki bírő 1909-ben közzétett álláspontja szerint a rendelkezés sértette a jogérzetet. A bírő álláspontja szerint az erkölcsstelen életet megátalkodottan folytató özvegy érdemtelené vált az özvegyet özvegyeségi idejére megillető bármilyen haszonélvezetre, illetve tartásdíjra, aminek a magyar általános Polgári Törvénykönyv tervezetében is megfelelő kifejezést kellene adni azzal, hogy természetesen az ilyen érdemtelenység nem vonatkozna a házastársat feltétlenül megillető örökségre.

Kiemelte továbbá a tanulmányában elemzett jogeset kapcsán, hogy az Osztrák Polgári Törvénykönyv 796. §-ából – amely a hiányzó illendő tartásról szólt, amely az özvegy részére özvegyeségi idejére volt biztosítva – sem lehetett azt a következtetést levonni, hogy a törvényhozó olyan életerős és munkaképes nőnek is kívánt volna juttatni, aki öngyilkos férjének halála után csakhamar más földműveshez költözött, vele házasságon kívül együtt élt és gyermeknek is adott életet. Hivatkozott arra, hogy az Osztrák Polgári Törvénykönyv 796. §-ánál közlésre kerültek a Kúriának az 1898. G. 657. és az 1900. G. 288. számú határozatai, amelyekben a Kúria kimondta, hogy az Osztrák Polgári Törvénykönyv hatályának területén az özvegy nő csak abban az esetben

³⁶ SZLADITS, Özvegyi jog és nőtartás 5–6.

követelhetette a hiányzó tartást, ha ez saját vagyonából vagy jövedelméből nem került ki, illetve ha erre saját vagyoni viszonyainál fogva rá volt utalva.³⁷

4. Következtetések

Láthatjuk, hogy a H.T. hatálybalépése utáni években a joggyakorlat egyáltalán nem volt egységes a nőtartási igények kapcsán sem,³⁸ további hátrányként értékelem a női jogok terjesztése kapcsán a tradicionális jogfelfogásnak a bírói gyakorlatban történt továbbélését. A férj családfői állása a 19. század végén ténylegesen lehetővé tette az enyhe testi fenytés alkalmazását a feleséggel szemben, ennek a felfogásnak a következménye volt a Kúria 1898-ban született ítélete, amely szerint a bíróság úgy ítélte meg, hogy a nő a „*csekélyebb jelentőségű*” sérelmeket a „*családi élet fenntartása érdekében*” köteles eltűrni és ha ezt mégsem tenné, amely folytán a házasság a nő „*makacssága*” folytán megszűnik, akkor nem lehetett vagyoni igénye a férjjel szemben.³⁹

A hagyományos jogfelfogást tükrözte a jogirodalom egyes képviselőinek a véleménye is. *Kontur* például kifogásolta, hogy ellentétben a Magyarországon még több helyen (Erdély, polgárosított határőrvidéki terület, Fiume) érvényben lévő Osztrák Polgári Törvénykönyv rendelkezéseivel, amely az özvegynek csak özvegyi tartáshoz való jogot adott és az is csak a legszükségesebbre szorítkozott, a lovagias magyar törvényhozó az özvegyasszonynak lakáson és tisztességes eltartáson kívül megadta a jogot arra is, hogy kiházásítást követeljen elhalt férje örökösaitől. Sőt, ha a házassági kötelék jogerős ítélettel föloldatott és pedig a férj hibájából, úgy az özvegyi jog még a férj életében kiadatott, ha pedig a nő elhagyta a férjét, amíg a bíróság őt vétkesnek ki nem mondta, özvegyi jogától megfosztani nem lehetett. Ezzel szemben az özvegy férj „*elmebet homokot kötözni!*”, neki ugyanis nem volt özvegyi joga.⁴⁰

Egyes szerzők a magánjogban a női jogok túlzott elismerését érezték és éppen a férfiak özvegyi jogának bevezetésében látták a nemi jogegyenlőség megvalósítását. *Módlly* kiemelte, hogy a Tervezet, amely a nemi különbségek eltörlésére törekedett azzal, hogy a házassági vagyoni jogban a közszerzeményt általánossá kívánta tenni tekintettel arra, hogy a nőnek a férfival egyenlő szerzési képességet tulajdonított, meg kívánta szüntetni az özvegyi örökösödést és elismerni a nő férjtartási köteleességét és a törvényesen elvált szülőknek a gyermek tartására vonatkozó kölcsönös kötelezettségét, sajnálatos módon nem intézkedett a férj özvegyi joga bevezetéséről. Noha a Tervezet nem terjesztette ki az özvegyi jogot a férjre, az azt előkészítő bizottság tagjainak többsége a jogintézményt mégis magáévá tette.⁴¹

³⁷ FARDEK, Özvegyi tartás 144–145.

³⁸ RAFFAY, Egy érdekes házasságjogi eset 296–297.

³⁹ HERGER, A modern magyar házassági vagyoni jog 183.

⁴⁰ KONTUR, A magyar nő magánjogi helyzete 378–381.

⁴¹ MÓDLY, A férj özvegyi joga s a kiházásítási ingók 132–133.

Felhasznált források és irodalom

- A.D. (ismeretlen szerző): A nőnek férje elleni ideigl. tartási perek. Jogtudományi Közlöny 1884/18. sz. 142–143.
- BÉLI Gábor: Női törvényes öröklés a Hármaskönyvben. In: Nagy Janka Teodóra (szerk.): Szokásjog és jogszokás I-II. Szekszárd 2016, 60–74.
- CSÁSZÁR Kinga: Márkus Dezső a nőkérdésről. Diké 2018/1. sz. 137–150.
- FARDEK Miksa: Özvegyi tartás és a polgári törvénykönyv tervezete. Jogtudományi Közlöny 1909/16. sz. 144–145.
- HERGER Csabáné: A modern magyar házassági vagyoni jog kialakulása és rendszere a német jogfejlődés tükrében. Passau 2017
- HEXNER Gyula: A hatályban lévő özvegyi jog alapelve. Jogtudományi Közlöny 1898/40. sz. 278.
- JELLINEK Arthur: Az özvegyi jog elvesztésének esetei. A Jog 1889/51. sz. 431.
- KAUSER Lipót: A vétkes férj végleges nőtartási kötelezettsége megszűnhetésének kérdéséhez. Jogtudományi Közlöny 1912/42. sz. 371–372.
- KISS Albert: A mostoha anya özvegyi joga a kir. Curia újabb gyakorlatában. Jogtudományi Közlöny 1909/22. sz. 191–193.
- KONTUR Béla: A magyar nő magánjogi helyzete. A jog 1902/52. sz. 378–381.
- KOVÁCS Marczel: Nőtartási igény és annak kijátszása. Jogtudományi Közlöny 1908/4. sz. 30–31.
- KÖNIG Vilmos: Nőtartás. Jogtudományi Közlöny 1895/30. sz. 326–327.
- MANDEL Pál: Nőtartás. Jogtudományi Közlöny 1905/25. sz. 208–210.
- MISKOLCZY Sándor: Lehet-e a férjnek adósságáért nevének bejegyzett cége alatt álló üzletében levő árukat lefoglalni? A jog 1889/40. sz. 339.
- MÓDLY László: A férj özvegyi joga s a kiházasítási ingók. A Jog 1903/17. sz. 132–133.
- NAGY Antal: Az ideiglenes nőtartás kérdéséhez. Jogtudományi Közlöny 1910/46. sz. 400–402.
- RAFFAY Sándor: A női tartás kérdéséhez. A Jog 1897/44. sz. 311–312.
- RAFFAY Sándor: Egy érdekes házassági jogi eset. A Jog 1898/42. sz. 296–297.
- SAÁRY József: Az özvegyi jogról. (Adalék a magyar általános polgári törvénykönyv tervezetéhez.) Jogtudományi Közlöny 1904/17. sz. 134–135.
- SCHWARZ Gusztáv: Az özvegyi jog kodifikációja. Jogtudományi Közlöny 1898/33. sz. 229–230., 1898/34. sz. 234–235., 1898/36. sz. 245–248.
- SPENDEL Sándor: A "női tartás" kérdéséhez. A Jog 1897/42. sz. 294–295.
- SZENTIVÁNYI Ede: Az ideiglenes nőtartás kérdése a Pp.-ban. Jogtudományi Közlöny 1915/21. sz. 260.
- SZLADITS Károly: Özvegyi jog és nőtartás. Jogtudományi Közlöny 1908/1. sz. 5–6.
- SZTEHLO Kornél: Nőtartási igények. Jogtudományi Közlöny 1885/10. sz. 78–79.
- TELLER Miksa: A vétkes nő ideiglenes tartásdíja. A Ptkj. 31. §-ának bírálata. Jogtudományi Közlöny 1914/16. sz. 164–165.
- ZLINSZKY Imre: Az özvegyi jog körül felmerülő vitás kérdések. Jogtudományi Közlöny 1879/14. sz. 300–302.